

POHJOISEN TAIKAA JA NOSTALGIAA

KIRJOITELMINA JA VALOKUVINA

Marjatta Kaikkonen ja Pertti Kaikkonen

POHJOISEN TAIKAA JA NOSTALGIAA

KIRJOITELMINA JA VALOKUVINA

Satumaisen komea poro Metsäpirtillä, entinen tukkijätkäkö?

Tekstit: Marjatta Kaikkonen

Valokuvat: Pertti Kaikkonen, ellei toisin mainita.

Ulkoasu ja taitto: Marjatta Kaikkonen ja Pertti Kaikkonen

Etukansi: Valaan nikamako Barentsinmeren rannalla vaiko sittenkin meren tuoma kanto Siperiasta?

Etukannen sisäaukeama: Riisitunturin tykkypuita ja näkymä Kitkajärvelle.

Takakansi: ”Kerro oi pihlajainen...” Vaeltajapari Marjatta ja Pertti Varangilla.

Takakannen sisäaukeama: Lumpeikko Tuomijärvellä Posiolla.

Taustakuva sivuilla 2 ja 3: Näkymä Pallastuntureille kesällä.

Osa kirjan valokuvista on ollut aikaisemmin esillä useissa Pertti Kaikkosen valokuvanäyttelyissä etenkin Metsähallituksen luontokeskuksissa. Myös muutamat Marjatta Kaikkosen kirjoitelmista on julkaistu lyhennettyinä sanomalehdissä Kaleva ja Koillissanomat sekä kulttuurilehti Kaltiossa.

Copyright © Marjatta Kaikkonen ja Pertti Kaikkonen

Painatus ja sidonta: Bookcover Oy, Seinäjoki 2021

ISBN 978-952-94-4865-4

Auringonlasku Liminganlahdella

POHJOISEN TAIKAA JA NOSTALGIAA

- vuosikymmenten saatossa kotikulmillamme ja matkoillamme erilaisissa ympäristöissä tekemiämme havaintoja ja niistä muodostuneita kokemuksia ja elämyksiä kirjoitelmina ja valokuvina

Ihmettelyä ja ihastelua, perinteisiin tallennettua ja osin kulttuuriantropologisesti arvokasta, mutta usein suurelta yleisöltä kätkeytyä hiljaista tietoa ja taitoa olemme tavoitelleet kirjassamme. Laajentuisiko sen myötä hieman tietämys ja vastuunotto maapallomme pohjoisesta kolkasta? Kirjoitelmat ja valokuvat kertovat Pohjolan vapaasta luonnosta ja rakennetusta kulttuuriympäristöstä sekä ihmisen sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta arjen ja juhlan toiminnasta. Pohjoinen vuodenkierto määrää täällä edelleen hyvin pitkälle elämäämme, vaikka nykyajan infrastruktuuri on valloittamassa päivittäisiä toimiamme. Uudenlainen viestintäverkosto on häivyttämässä paikallisten tapahtumien kulkua maailmanlaajuiseen reaaliaikaiseen uutistapahtumien viidaksoon. Tihentyvästä ja maailmoja syyleilevästä, usein meluisasta sähköisestä tietomerestä on hyvä välillä pyristellä irti ja matkata rauhallisiin paikkoihin eri vuodenaikoina. Niissä voi kokea pohjoisen taikaa luonnon järjestäessä omat konserttinsa, näyttelynsä, esitelmänsä ja seikkailunsa erikoisohjelmineen. Ne tapahtuvat esimerkiksi kalastuksen, marjastuksen tai sienestyksen parissa. Mielenkiintoisia sulan ajan hetkiä tarjoavat esteettisten esinelöytöjen kuten kivien, höyhenten, meren aaltojen nakkaamien kaukaisista paikoista tai laivoista peräisin olevien "arvoesineiden" keräily rannoilla. Mukavaa on patikoida tai maastopyöräillä merkityillä reiteillä kasvien kukkiessa ja muuttolintujen pesiessä tuntureillakin. Sykähdyttävää on talven hiihtolatujen taittaminen veistoksellisten tykkylumien keskellä. Luontoretkillä tarjoutuu tilaisuus mitä kauneimmissa, "neitseellisissä yksityisravintoloissa" valmistaa monen ruokalajin aterioita. Aina löytyy joku turvainen lepopaikka, jos vaeltaminen ja hapekas ilma alkavat väsyttää ja viedä retkeilijää uuvuttavaan nirvanaan. Eläminen luonnossa vuoden ja vuorokauden rytmissä on haasteellista. Myös kylät ja kaupungit matkojen varrella tulevat tutuiksi. Kulkeminen hermistää aisteja ja laajentaa tietoisuutta. Tiedot karttuvat upeiden elämysten ja kokemusten höyryäminä. Siten alkaa löytyä entistä helpommin sekä ikiaikaisia että uusia aarteen veroisia kohteita Pohjolastamme.

Kirja parhaimmillaan virittää lukijan mieltä eläytymään luonnon rytmiin. Se ehkä pysähdyttää ajattelemaan omia lähtöjuuriaan palauttaen nostalgisia samantyyppisiä muistoja sekä muitakin tosielämään kytkeytyviä ilon ja huumorin tai melankolian ja surunkin asioita aina lapsuuteen saakka. Kirjoitelmat ja kuvat saattavat houkutella lukijansa riuhtaisemaan reppunsa tai rinkkansa selkään, ottamaan mukaansa kalastus-, marjastus- ja retkivälineensä ja suuntaamaan vaikkapa jollekin kirjan innoittamalle kulmakunnalle tai muihin kiinnostaviin luonnon tai rakennetun ympäristön kulttuurikohteisiin. Tarkoituksemme ei ole mainostaa mitään erityisiä parhaita paikkoja tapahtumineen. Mielestämme sellaisia löytyy jo jokaisen kotikulmilta, kun vain katselee ympärilleen esteettisyyden ja avoimen uteliaisuuden kannustamana.

Perinteiden katoaminen on nykyisin uhkana, jolloin on valaisevaa tehdä laajemmalle ulottuvia "läpileikkausmatkoja". Samalla voimme vertailla ja arvioida, mihin suuntaan olemme lähteneet luonnonmaantieteeseen kytkeytyvän evolutiivisen kulttuurihistoriamme kulussa. Syvempää tietoisuutta ja ymmärrystä avartava synteesi alkaa havaintojen myötä muodostua joko välittömästi tai joskus vasta hyvin pitkän ajan kuluessa. Kannustamme lukijaa ja kuvien katselijaa pohtimaan ja luomaan aidosti omia kokonaisnäkemystä selkiyttäviä käsityksiä ihmisen ja luonnon sekä muiden ympäristöelementtien kuten rakennetun ympäristön ja sosiaalisen elämän välisistä suhteista. Olemme tarkoituksella jättäneet pois kuvien liian pikkutarkat tieteelliset selostukset, jotta tämän kirjan sanoma avautuisi jokaiselle henkilökohtaisemmin ja vapaammin.

Tervetuloa kirjamme kirjoitelmien ja valokuvien myötä eläytymään erilaisiin paikallisiin kohteisiin ja niiden ajallisiin tapahtumiin pitkin poikin Pohjolaa!

Omistamme kirjamme pohjoisuutta oppiville lapsenlapsillemme Eliakselle ja Rasmukselle sekä heidän erilaisia luonto- ja kulttuuriympäristöjämme, eettistä ja esteettistä rakentamista ja kädentaitoja arvostaville ja osaaville vanhemmilleen Helille ja Heikille.

Kiitämme kirjallisuuden ja suomen kielen asiantuntijaa KL, FK Anja Lindhiä kirjallisuuden tarkastamisesta.

Syysillan lumoa Anetjärvellä Posiolla

Sisältö

Lukijalle	5
Pohjoisen vuoden taikaa	10
Kevät	14
Pajut	16
Kapustarintojen tervehdys	18
Kielojen lumoissa	18
Lapinvuokkojen aikaan	20
Maitohorsma	21
Kissankellon kertomaa	24
Parantavat ruusujuuret ja putkikasvit, myrkkukasvitkin	25
Lapin koivut	26
Pyhät pihlajat, norjat koivut, värisevät haavat, tuoksuvat tuomet ja muutkin ihanat lehtipuumme	28
Männyt ja kuuset sekä katajat	32
Savotoilta puunuiittoon	37
Veneitä, laivoja ja vesireittejä	39
Metsähallituksen Villin Pohjolan kämpät, laavut ja kodat sekä luonto- ja opastuskeskukset	42
Luonnonpuistot ja kansallispuistot	45
Karhunkierros	51
Saniaisten ja sammalten valtakunnassa	54
Jäkälien ja naavojen unelmaa kääpien ja pahkojen seurassa	55
Sienimetsän juhlaa	58
Mustikoita, puolukoita, juolukoita ja variksenmarjoja sekä mesimarjoja ja vadelmia	60
Suon elämää	62
Hillasuolla heinäkuussa	67
Maalintujen ja varislintujen aitiopaikat	69
Tikka Tuulispää puuhailemassa käpylintujen ja taviokuurnien kanssa vanhoissa metsissä	73
Tiaiset, varpuset, punatulkut ja tilhet sekä muutkin siemen- ja marjavieraamme	75
”Kuu kiurusta kesään, puolikuuta peipposesta, västäräkistä vähäsen, pääskyselä ei päivääkään”	77
Lintuparatiisi kotipihalla	78
Kesä myöhässä	81

Valppaat lokit 85

Haahkojen rannat 87

Merimetsojen kokous ja lunnien kiire 88

Vesilintujen, hanhien ja joutsenten matkassa 89

Barentsinmeren vartija 92

Porotokka 93

Poron vuosi 94

Hirvijahti 97

Lampaat Tanassa ja vuohet Sogne-vuonon lähellä 98

Lammasjuttuja 98

Lehmäjuttuja sekä maatalon ja kaupan hoitoa 101

Hevosjuttuja ja kylien elämänmenoa Koillismaalla 1900-luvulla 104

Sikaystävät 109

Tarinaa kissoista ja koirista työmaillaan 110

Onnelliset, huonomuistiset oravat 114

Jänöjussi loikkii pihojen, peltojen, metsien poikki, Kongsfjordissa kettukin juoksenteli Akselin pihalla 115

Ranuan eläinpuiston Väinö-ilves ja muita asukkeja 116

Susia ja karhuja lähistöllä 118

Kivirannalla 121

Kauniita kaloja 122

Lohien vaivalloinen matka 126

Syksyn ruskaa 129

Karpaloiden kutsu 131

Ensilumen aikaan 132

Musta vai valkea jouluku 133

Yllätysjoulupukki 134

Kaamos ja sen kaatuminen 135

Lumen ja jään taidetta 137

Talvenselkä taittuu 141

Talven iloja 143

Matkantekoa lumimyrskyssä 145

Ikimuistoisia taide- ja kulttuurielämyksiä talvilomalla 1980-luvulla Särestössä 146

Tuomipirtin taiteilijat Paula ja Teuvo 150

Saven sytyttämä intohimo Pentik-perheen elämänsisältöjen syventäjänä 154

Jäämerentie 159

Matkoiltamme Pohjolan teillä 163

Venehuoneita, aittoja, tuuli- ja vesimyllyjä sekä riisiä ja latoja 167

Takomisestaan kuulut Sirniön sepät, Kynsiperän kaivonkatsojat, taitavia muurareitakin kylillä 170

Pohjolan kaupungit ja kylät perinteiden vaalijoina 173

Etelän hedelmiä 175

Pienistä kyläkaupoista suuriin kauppakeskuksiin 176

Kuivattuja, umpioituja ja hapatettuja eväitä 179

Heinänteko 180

Hyvä olo puhtaassa saunassa 182

Enkeleitä, enneunia, ennustuksia ja kummituksiakin 185

Pois moni kallis mennyt on, mutta elämä jatkuu 189

Lasten ”kestoleikkejä”, töiden opettelu ja jännittäviäkin hetkiä 192

Nuoremman väen ja aikuisten töitä, pelejä ja harrastuksia ennen ja nyt 197

Huumoria pierusodan ja hajurakojen höystämänä 204

Kauniita tyttöjä ja komeita poikia 207

Järämä, Jäämeren Linnake ja Raatteen Portti 210

Amerikan- ja ruotsinkävijät sekä muutkin siirtolaisemme 212

Hyvien juurien säilyminen 214

Kirjallisuutta 222

Kilpisjärven jäidenlähtö.

Pohjoisen vuoden taikaa

Siellä, missä vesi, lumi ja jää hallitsevat jokia, järviä, meriä ja maita, kasvaa lyhyen ja kiivaan pohjoisen kesän aikana ikiroudan päällä pieniä kasveja, pensaita ja puitakin.

Joissakin paikoissa löytää kivikauden tai ehkä komsakulttuurin muinaisia merkkejä tai myös urheiden viikinkien jälkeensä jättämiä muistoja. On lintujen seremonioita ja suon juhlaa sekä hirven ja karhun "kuuluja kalevalaisia peijaisia."

Outamailla, karikkokiveliöillä ja paljakoilla vaeltelu etenkin suven aikana on aina antoisaa. Jatkuvasti kuulemme ja näemme pohjoisten erämaiden taikaa, syksyisin ruskan upeata loistoa.

Kalliot ja kivikot tuntureilla ja rannoilla ehostavat kalastusparatiisien maisemia. Aivan kuin luonnon maailmanpyörässä olisi meneillään jatkuva pyhä ja ilonpito!

Maahisten, menninkäisten ja keijukaisten valtakunta paljastaa kulkijalle monet salat. Ihmisten luontoyhteys Lapin kultamailla on aina samalla riemun ja melankolian sekä kiihkeyden ja rauhan syklistä vuorottelua.

Missä vielä jokien koskia ei ole padottu, siellä lohien nousu on kesän kohokohta sekoittaen alkuperäisasukkaiden ja turistien kielet kuin muinaisessa Baabelin tornissa. Vierailijat ovat välillä ansiotyönsä ääressä kuka missäkin Pohjolan kylä- tai kaupunki-yhteisössä palaten uudestaan lempipuuhiinsa.

Aiempien erämiesten, luonnontarkkailijoiden ja -tutkijoiden sekä alueestamme inspiroituneiden kuvataiteilijoiden, kirjailijoiden ja säveltäjien jalanjäljillä kulkiessa voi eläytyä Pohjolan monimuotoiseen ja vaiherikkaaseen elämään.

Pimeää sydäntalvea seuraa aina valoisa aika rytmittäen luonnon tapahtumia ja ihmiseloakin. Syysauringon vaipussa horisontin alle kutsuu taas sinihämyinen kaamos, ja poron vuosi jatkuu.

Tunturikohokkia
Varangilla.

Vanamot tuoksuvat
kesäyössä.

Poseidonin jalanjälkikö
Jäämeren rantakalliolla?

Viikinkiajan laiva
Viikinkimuseossa
Oslossa.

Maahisten ja menninkäisten
valtakuntaa Koillismaalla.

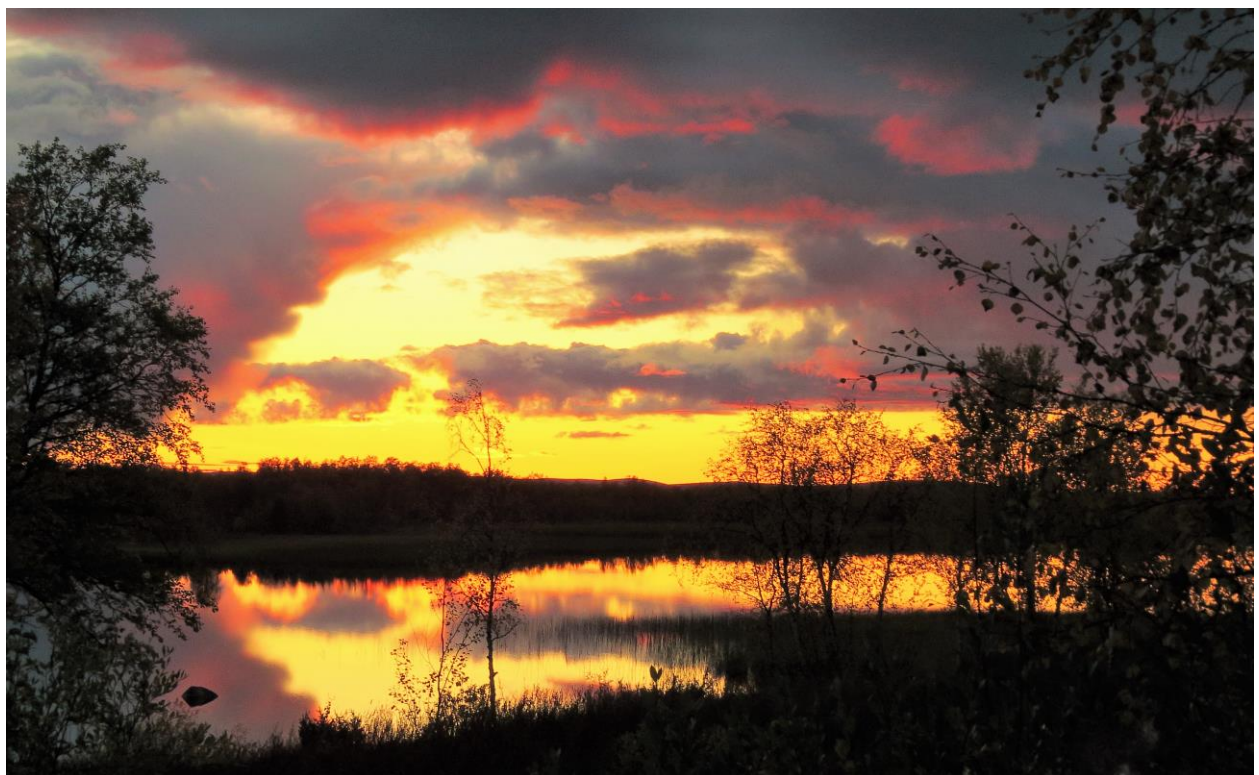
Kurjenpotku soidintansseissa äitienpäivänä Muonionjokivarressa.

Juhannusyönä Ristikallion lähellä Kuusamossa.

Tenon Alakönkään lohestajia.

Aurinko on laskenut syyskuussa Karesuvannossa Enontekiöllä.

POHJOISEN TAIKAA JA NOSTALGIAA

- vuosikymmenien saatossa kotikulmillamme ja matkoillamme erilaisissa ympäristöissä tekemiämme havaintoja ja niistä muodostuneita kokemuksia ja elämyksiä kirjoitelmina ja valokuvina.

Kirja parhaimmillaan virittää lukijan mieltä eläytymään luonnon rytmiin. Se ehkä pysähdyttää ajattelemaan omia lähtöjuuriaan palauttaen nostalgisia samantyyppisiä muistoja sekä muitakin tosielämään kytkeytyviä ilon ja huumorin tai melankolian ja surunkin asioita aina lapsuuteen saakka. Kirjoitelmat ja kuvat saattavat houkutella lukijansa riuhtaisemaan reppunsa tai rinkkansa selkään, ottamaan mukaansa kalastus-, marjastus- ja retkivälineensä ja suuntaamaan kameransa kanssa vaikkapa jollekin kirjan innoittamalle kulmakunnalle tai muihin kiinnostaviin luonnon tai rakennetun ympäristön kulttuurikohteisiin.

Posiolla syntynyt Marjatta Kaikkonen on Oulun yliopiston Oulun normaalikoulun emeritalehtori. Kuusamossa syntynyt Pertti Kaikkonen on Oulun yliopiston geofysiikan emeritusprofessori. He ovat työnsä puolesta ja myös vapaa-aikoinaan perehtyneet laajasti erilaisiin ympäristöihin. Etenkin Pohjoisen luonto eri vuodenaikoina on ollut vuosikymmeniä antoisa tutkimus-, oppimis-, valokuvaus- ja retkeilykohde.